

Hassas Konular

Atatürk'ten Günümüze Hatay Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkileri¹

Adnan Sofuoğlu*

26 Nisan 2012

İlk çağlara kadar uzanan bir tarihî geçmişe sahip, coğrafi açıdan ise bir geçiş noktası olan ve 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı devletine katılan Suriye coğrafyası, Şam vilâyeti, Halep vilâyeti, Sahal vilâyeti, Dürzü vilâyeti, Sahil vilâyetleri şeklinde yapılandırılarak 400 yıl boyunca yönetildi. Osmanlı devleti döneminde Türk ve uluslar arası belgelerde bugünkü Hatay vilâyeti "İskenderun Sancağı" veya "Sancak" olarak adlandırılmıştır. Sancak'a adını veren İskenderun'un kuruluşu ise Büyük İskender'e kadar uzanmaktadır. Osmanlı devleti döneminde İskenderun Sancağı önemli bir liman kenti olması yanında, 1913 yılında inşa edilen demiryolu ile Bağdat Demiryolu hattına bağlanarak ayrı bir önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra bölge, zenginliği ve ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu itibariyle de daima ilgi çeken bir yer olmuştur. Nitekim Fransa XVIII. yüzyıldan itibaren bölge ile yakından ilgilenmeğe başlamıştır. Bu çerçevede I. Dünya Savaşı başladığında Fransa, Kilikya da dâhil olmak üzere Toroslar'a kadar bütün Suriye ile ilgilendiğini, bunu Türkiye ile ilerde yapılacak barış antlaşmasına dâhil etmek istediğini beyân edecektir. İngilizler ise I. Dünya Savaşı sırasında 25 Ekim 1915'te Şerif Hüseyin'le müzakerelerde bulunurken Mersin ve İskenderun sancaklarıyla Şam, Humus, Hama ve Halep'in batısında kalan arazinin *halis Arap* olmadığını beyân edip, bu bölgenin kurulacak bir Arap devletinin sınırları dışında kalmasında ısrar edeceklerdir.

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı devleti ile imzalanan Mondros Mütarekesi çerçevesinde, 11 Kasım'dan itibaren İskenderun Sancağı, ardından Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa İngilizler tarafından işgal edilecek ve İngilizlerin etkin olduğu "muvakkat askerî idare" kurulacaktır. İşte bu muvakkat askerî idare ilk iş olarak bölgeyi Sancak, Filistin ve Suriye şeklinde üç kısma ayırıp 27 Kasım 1918'de merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harim (Reyhaniye) ve Belen kazalarını içine alan "İskenderun Sancağı" adı altında müstakil bir idare oluşturacaktır. Kurulan bu askerî idare İngilizlerin Kasım 1919'da bölgeden çekilip burasını Fransızlara devretmelerinden sonra bir müddet daha devam edecektir. Bu gelişmeler olurken 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanmış olan Barış Konferansı'nda Emir Faysal, İskenderun'u Arap devletine katma girişiminde bulunacak, Ancak bu girişim, İtilaf devletlerince itibara alınmayacaktır.

Bu sırada, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın isteği üzerine Paris Barış Konferansı sırasında, Türk topraklarının durumunu, Suriyelilerle Filistinlilerin I. Dünya Savaşı sonunda belirlenecek yeni sınırlara ilişkin görüşlerini tespit etmek üzere oluşturulan ve Haziran 1919'da bölgede incelemelerine başlayan Henry C. King ve Charles R. Crane'in başkanlık ettiği *King-Crane Komisyonu*'nun, Arapların büyük çoğunluğunun Suriye'nin bağımsız olmasını istediği, Fransız mandasına karşı olduğu ve İskenderun halkının Amerika'nın himayesini talep ettiği açıklaması da Barış Konferansı'nda dikkate alınmayacaktır.

Daha sonra sırasıyla I. Londra (12 Şubat-10 Mart 1920), II. Londra (11 Mart-10 Nisan), ve İtalya'da toplanan San Remo (18-26 Nisan 1920) konferanslarında ABD Başkanı Wilson'un yaklaşımı da hesaba katılarak 1916 Sykes-Picot Antlaşması'nda değişiklik yapılacaktır. Buna göre Suriye ve onun bir parçası kabul edilen Lübnan'a 'A' türü manda statüsü verilip Fransa'ya bırakılacaktır. Cemiyet-i Akvam'ın (Milletler Cemiyeti) Yasası'nın 22. maddesinde

¹ Yazarın KÖKSAV *Cumartesi Konuşmaları* kapsamında 14 Nisan 2012 tarihinde vermiş olduğu konferansın metnidir.

öngörülen *Manda* sistemine dayandırılan bu düzenleme 10 Ağustos 1920'de Osmanlı devletinin imzaladığı Sevr Antlaşması'nın 94. maddesinde aynen yer alacaktır.

Suriye ve Lübnan'daki manda yönetiminin kabul edilmesinin arkasından Fransa, 25 Temmuz 1920'de askerî işgal muntkasını genişleterek Şam'a girecek, arkasından epey uzamış olan askerî işgali tedricen manda yönetimine uydurmaya yönelecek ve Sevr Antlaşması'na dayanarak 1 Eylül 1920'de sivil idareyi ilân edecektir. Bu gelişmenin arkasından İskenderun için özerk bir idare meclisi teşkil edilecektir. 26 Ağustos 1921'de Fransızlar bütün Suriye'yi işgal edip, daha önce Faysal başkanlığında kurmuş buldukları Suriye Hükümeti'ne son verecekler, böylece bölgenin tamamında manda yönetimi uygulamasına geçeceklerdir.

Bu gelişmeler olurken Türkiye'nin güney bölgelerinde Türkler tarafından İskenderun Sancağı da dâhil olmak üzere millî direniş hareketi oluşturulmuş ve bölgedeki Fransız birlikleriyle ki, *Lejyon* adı verilen bu birlikler büyük çoğunlukla Ermenilerden oluşmaktaydı çatışmalar sürmekteydi. Bu da Fransız devletini huzursuz etmekteydi. Bu durumda Fransa işgal altında tuttuğu Kilikya bölgesindeki çatışmalara son vermek isteyecektir. Nitekim 23 Şubat-12 Mart 1921 Londra Konferansı akabinde II. İnönü Muharebesi sonrasında Haziran 1921'de Ankara Hükümeti ile Fransa arasında gayrı resmî görüşmeler başlayacaktır. Ardından Sakarya Muharebeleri sonrasında Fransa ile imzalanan ve Suriye sınırını tespitini ele alan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması (İtilâfnâme) ile Sancak (Hatay) bölgesi özel bir yönetim altına konularak sınır dışında tutulacaktır. İskenderun Sancağı, 1922'de Fransızlar tarafından kurulan ve altı cumhuriyetten oluşturdukları Suriye Devletleri Federasyonu içinde Federasyona bağlı olan Halep Cumhuriyeti içinde özerk statüde yer alacak, yani İskenderun Sancağı'na Ankara Anlaşması doğrultusunda özel bir statü tanınacaktır.

Suriye, Lübnan ve Sancak'taki manda yönetimi 24 Temmuz 1922'de taraflar arasında akit ve karara bağlanacaktır. Bu durumda İskenderun Sancağı'na Ankara Anlaşması doğrultusunda özel bir statü tanınacaktır. Bu karar Milletler Cemiyeti'nin Temmuz 1923 tarihindeki toplantısında kesinleşmiş ve 29 Eylül 1923'te yürürlüğe girmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 1921 Ankara Anlaşması'na atıf yapılan 3. Maddesi ile Türkiye-Suriye sınırı ve İskenderun Sancağı'nın özel durumu onaylanacaktır.

Bu dönemde Türkiye bölge ile ilgisini kesmemiştir. Nitekim Lozan Konferansı'na ara verildiği dönemde 15 Mart 1923 günü Adana'da yaptığı konuşmada Atatürk "...kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz" diyecek bu tutum da bölge ile ilgili olarak yeni bir dinamizm getirecektir. Nitekim Fransızların, sancak içindeki Türk nüfusa karşı davranışlarındaki eşitsizlik üzerine bölgeye yönelik faaliyette bulunmak üzere Tayfur Ata Bey (Sökmen) başkanlığında, merkezi Adana olan, *İskenderun ve Havalisi Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti* kurulacaktır. Diğer taraftan gelişen olaylar karşısında bölgede yaşayan diğer etnik gruplara karşı da örgütlenme ihtiyacı duyan Türk nüfus, Türkiye ile birleşme temasını işleyen *Altın Özü* isimli bir gazete ile faaliyeti çok kısa süren *Antakya Halk Fıkrası* adlı bir de parti de kuracaklardır.

Bu arada Fransa ile problemlerini çözen Türkiye, Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkiler Sözleşmesi" imzalamıştır. Bu sözleşme sonrası Türkiye-Fransa ilişkileri olumlu yönde gelişecektir.

Bundan sonra aradan geçen on yıllık süre içerisinde, 1926-1936 yılları arasında İngiltere, Irak'a bağımsızlığını vermiş, bu durum Suriye Araplarını etkilemiş, Fransa'nın Suriye üzerindeki etkisi zayıflamaya başlamıştır. Bu sırada Fransa'da 1936 seçimlerini kazanan Halk Cephesi Hükümeti, o sıralarda Avrupa'da çıkmış bulunan buhranların da etkisiyle Suriye ve Lübnan'la olan ilişkilerini yeniden düzenleme yoluna gidecektir. Bu çerçevede 9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında bir Dostluk ve İttifak Antlaşması parafe edilecektir. Paris'te, 25 yıllık bir süre için yapılan bu antlaşmaya göre Suriye üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacak ve Milletler Cemiyeti üyeliğine aday olacaktı. Antlaşmanın 3. maddesine göre Fransa, Sancak'taki hak ve yükümlülüklerini yeni Suriye Hükümeti'ne devredecekti. Ancak bu hükme rağmen Sancak bölgesinin özel statüsü korunuyordu. Türkiye bu anlaşmaya tepki göstermiş ve Milletler Cemiyeti'nin 23 Eylül 1936 tarihli toplantısında bu tür bir anlaşmanın Sancak halkıyla da imzalanması gerektiği dile getirmiştir.

Bu ortamda Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Milletler Cemiyeti Meclisi'nin 26 Eylül 1936 tarihli oturumunda Türkiye'nin temsilcisi sıfatıyla bu mesele üzerine Fransa Hükümeti ile ikili görüşme teklifinde bulunacaktır. Diğer taraftan Mustafa Kemal Atatürk, 1936 yılında TBMM'nin yeni dönemini açış konuşmasında, Sancak'ın bulunduğu bölgeyi *Hatay* olarak isimlendirip meseleye kararlılıkla değinmiştir. Bu sırada Sancak bölgesindeki Türkler

aleyhlerine gelişeceğini sezdikleri 14-15 Kasım 1936 tarihlerinde yapılacak milletvekili genel seçimlerine katılmayarak seçimi boykot etmişlerdir.

Bu gelişmeler olurken Fransa ile Türkiye arasında sürdürülen görüşmeler sonunda Türkiye, Fransız tekliflerinden sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi görüşünü benimsemiştir. Ardından Sancak sorunu Milletler Cemiyeti'nde 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında ele alınmıştır. Milletler Cemiyeti Konseyi uyuşmazlığın çözümü için Konsey'deki İsveç temsilcisi Sandler'i raportör olarak tayin etmiştir.

Sandler'in hazırlayıp Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunduğu ve 27 Ocak 1937' de Konsey'de oy birliği ile kabul edilen raporda, İskenderun Sancağı için yeni bir statü ve anayasa taslağı hazırlanması, arkasından sancakta Millet Meclisi seçimi yapılması öngörülmekteydi. Anayasaya göre, Sancak içişlerinde bağımsız, dışişlerinde ise Suriye'ye bağlı olacak, ancak Suriye, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin izni olmadan Sancak'ın statüsünü bozacak kararlar alamayacaktı.

Türkiye, Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollandalı diplomatların yer aldığı beş kişilik bir uzmanlar komitesi Sancak'ın Statüsü ve anayasasını hazırlamış ve bu metinler 29 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanmıştır. Bu taslağa göre "Ayrı varlık" ("Ayrı varlık" kavramı o zamana kadar devletler hukukunda rastlanmayan bir kavramdı. Bu ifadeyle Sancak'a esasında federe devletten daha ileri bir takım haklar verilmekteydi.) olarak nitelenen Sancak, içişlerinde bağımsız olacak, dışişleri, maliye, gümrük işlerinde Suriye'ye bağlı kalacaktı. Ayrıca Sancağın toprak bütünlüğü, Türkiye ve Fransa'nın garantörlüğü altında olacaktı. Aynı gün (29 Mayıs 1937) Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Türkiye-Suriye sınırının güvenceye alınmasını da içeren iki antlaşma ile Konseyce kabul edilen Sancak statü ve anayasası taraflarca kabul edilmiş oldu.

Sancak için hazırlanan anayasada, yasama yürütme ve yargı organları parlamenter sisteme göre düzenlenmekteydi. Anayasada ayrıca temel hak ve özgürlüklerin güvence altında bulundurulacağı ayrıntılarıyla ifade edilmekteydi.

Diğer taraftan 1937 yılı içinde gerçekleştirilen antlaşmalara göre 15 Nisan 1938'e kadar Sancak'ta seçimlerin yapılması gerekmekteydi. Nitekim yürürlüğe giren statü ve anayasa gereği seçim listeleri oluşturulurken diğer taraftan Milletler Cemiyeti Konseyi de 4 Ekim 1937'de bir komisyon kurdu. Türkiye'nin itirazları sonucu adil olmayan önceki seçim listeleri Nisan 1938'den itibaren tekrar düzenlenmeye başlandı. Ancak Fransa ile varılan anlaşmaya rağmen Sancak'taki Fransız makamları Türkler aleyhindeki faaliyetleri, Suriye'nin de müdahalesi Sancak'ta olayların çıkmasına sebebiyet verdi.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'de infiale sebep oldu. TBMM ve Türk basınında bu olaylar protesto edildi ve çeşitli yazılar yazıldı. Bu ortamda hastalığına rağmen 20 Mayıs'ta (1938) İstanbul'dan trenle yola çıkan Atatürk 21 Mayıs'ta Mersin'e geldi. Buradaki askerî birlikleri denetledikten sonra Silifke'ye geçen Atatürk, buradan Adana'ya gelerek 24 Mayıs'ta da buradaki askerî birlikleri denetleyip askerlere saatler süren geçit resmi yaptırmıştır. Bu gelişmenin arkasından Hatay sınırına 30 bin kişilik bir askerî kuvvet yığılacaktır.

Türkiye'nin bu kararlı tutumunun arkasından Sancak'taki Fransız Yüksek Komiseri 3 Haziran'da seçimlere bir hafta ara verdiğini açıkladı. Ayrıca sıkıyönetim ilân edildi ve toplum düzenini sağlamak amacıyla Fransız milislerinden oluşan Albay Collet komutasında bir birlik Antakya'ya geldi. Alınan askerî tedbirlere rağmen olayların devam etmesi üzerine Fransız delegesi Carreaux, Sancak'ın yönetimini Türklere bırakmayı teklif etti. Bu teklif üzerine Fransız vali geri çekilerek Ankara'nın görüşü ve oluru alınarak, İskenderun Sancağı Valiliği görevine Dr. Abdurrahman Melek atandı. Bu gelişmeden sonra Sancak'ta 9 Haziran'da seçimler tekrar başladı. Ancak olaylar yine baş gösterdi. Gelişmelerin bu şekilde seyretmesi üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti seçim komisyonu ile her türlü ilişkisini kesmesi, Türkiye ile dostluğu geliştirmek isteyen Fransa'nın da Türkiye'nin tutumuna benzer bir şekilde tavır alması karşısında seçim komisyonu 29 Haziran'da Sancak'ı terk etti.

Olaylar bu şekilde geliştiği sırada Sancak'ta asayiş ve düzeni sağlamak üzere 3 Temmuz 1938'de Türk-Fransız askerî anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre 2500 Türk ve 2500 Fransız askerinden oluşacak birlikler Hatay'a girecek ve sayım bu birliklerin denetimi altında yapılacaktı. Bu arada Türkiye ile Fransa arasında "Türk-Fransız Dostluk Antlaşması" imzalandı. Dostluk antlaşmasının imzalandığı gün yani 4 Temmuz'da askerî anlaşmaya uygun olarak Sancak'ta görev alacak Türk askerî kuvvetinin öncü birlikleri Sancak'a girdi.

Bundan sonra daha önce kesilmiş bulunan seçimler yapılan antlaşmalar çerçevesinde Türkiye-Fransa ortak denetiminde başlatıp yürütmek üzere *İntihabat-ı Âli Komisyonu* (Yüksek Seçim Komisyonu) kuruldu. 22 Temmuz'da başlatılan birinci derecede seçmen yazma işlemi herhangi bir olay meydana gelmeden 1 Ağustos'ta tamamlandı. Arkasından 21 Ağustos'ta Seçim Komisyonu tarafından hazırlanan milletvekili listeleri ilân edildi ve 24 Ağustos'tan itibaren 40 milletvekilinin salt çoğunluğu olan 22 milletvekilini Türklerin elde ettiği ikinci derece seçimler yapıldı.²

Seçim sonrasında gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Meclis, 2 Eylül 1938'de toplandı ve Tayfur Sökmen'i devlet başkanlığına getirdi. Ardından Meclis, devletin adını *Hatay Cumhuriyeti* olarak belirledi. 7 Eylül Günü ise Meclis binasına, Türkiye bayrağının benzeri olarak belirlenen, yani sadece beyaz çizgi ile çizilmiş içi kırmızı yıldız olarak tespit edilmiş olan bağımsız Hatay bayrağı çekildi. Bundan sonra Hatay Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilmeye başlanan düzenlemeler Türkiye ile eşgüdümlü bir şekilde yürütülecektir.

Hatay'da gerçekleştirilen düzenlemeler sırasında 20 Ekim 1938'de Suriye adına Fransızlar, Hatay sınırını kapattı. Amaçları Hatay Devleti'ni ekonomik açıdan güç duruma sokup kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktı. Bu olaya misilleme olmak üzere Hatay Devleti de Suriye ile yeni oluşan sınırını kapattı. Her iki taraftaki sınırın kapalı olmasının Hatay Devleti'nin ticaret ve ulaşım işlerini aksatacağı ihtimali karşısında, olaydan iki gün sonra Millet Meclisi'nde alınan bir kararla Türkiye Cumhuriyeti ile olan sınır açıldı. Suriye hududunun Fransızlar tarafından kapatılması, öteden beri düşlenen, Hatay'ın anavatana katılması hedefi için pek olumlu bir ortam yarattı. Fransızlar bu durumu sezip özür dileyerek, Hatay Devleti ile olan sınırı tekrar açtılar. Ancak Hatay Devleti, Suriye ile olan sınırını açmadı.

Diğer taraftan bu sırada Avrupa'da bir genel savaş havası hâkim olmuştu. Bu ortamda Fransa, 1938 Dostluk Antlaşması hazırlanırken Türkiye ile mümkün olduğu ölçüde geniş yükümlülükler içine girilmesini istedi. Bu çerçevede Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da bir dayanışma aradı. Fransa'nın sıkışık durumunu gören Türkiye, Hatay'la ilgili isteklerini kabul ettirmeden Fransa ile daha ileri yükümlülükler altına girmek istemeyecektir. Nitekim Türk Hükümeti 4 Temmuz 1938'de imzalanmış olan Dostluk Anlaşmasını hemen onaylamayacak ve Fransa ile gerçek bir ittifakı da Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması karşılığında kabul edecektir.

Bu arada, Hatay Devleti'nin sınırlarını tespit etmek üzere kurulan Milletler Cemiyeti Sınır Komisyonu 4 Kasım 1938 tarihinden itibaren bölgede çalışmalarına başladı.

Hatay ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken Avrupa hızla bir genel savaşın eşiğine geldi. Nitekim 15 Mart 1939'da Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti ve Polonya ile saldırmazlık paktına son verdi. Almanya'dan sonra 7 Nisan 1939'da İtalya da Arnavutluk'u işgal etti. Bu gelişme üzerine Türkiye ile İngiltere arasında ittifak görüşmeleri başladı ve hızla ilerledi, 12 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye ve İngiltere yayınladıkları *Ortak Demeç* ile ittifakı başlattılar. Türkiye İngiltere'nin isteğine rağmen bu aşamada yani Hatay meselesi çözümlenmeden Fransa'nın, İngiltere ile sürmekte olan ittifak görüşmelerine katılmasını istememekteydi. Ancak 22 Mayıs 1939'da Almanya-İtalya Çelik Paktı'nın imzalanması İngiltere ile Fransa'daki endişeleri arttırdı. Fransa bu ortamda "Ortak demeci" benimsediğini açıklayarak İttifak'a katılma arzusunu ortaya koydu. Fransa'nın Hatay ile ilgili politikasında Türkiye lehine bir vaziyet alması üzerine 23 Haziran 1939 tarihinde Üçlü İttifak'ın ikinci adımı *Türkiye-Fransa Ortak Demeci* yayımlandı. Aynı gün Türkiye ve Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını da içeren "Türkiye- Suriye Arasındaki Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Antlaşmayı" imzaladı ve daha Antlaşma yürürlüğe girmeden Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'da toplanarak oybirliği ile kendini fes etti ve Türkiye'ye katılma kararı aldı.

Bu gelişme üzerine Türkiye İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturduğu komisyonun kararının arkasından 7 Temmuz 1939'da çıkarılan Hatay vilâyeti kurulmasına dair kanun ile merkezi Antakya olan Hatay vilâyeti kuruldu. Böylece Hatay'ın Türkiye'ye katılması işlemi tamamlandı.

² Buna göre 35847'si Türk, 11319'u Alevi, 5504'ü Ermeni, 2098'i Rum-Ortodoks, 1845'i Arap toplulukların listesine, 359'u da diğer toplulukların listelerine kaydolduğu görüldü. Bu sonuçlara göre, her 100 seçmen bir ikinci seçmen hesabıyla; 358 Türk, 113 Alevi, 55 Ermeni, 20 Rum-Ortodoks, 18 Arap ikinci derece seçmen olarak seçilmiş olmaktadır. Bu listelere göre Türkler 22, Aleviler 9, Ermeniler 5, Araplar 2, Rum-Ortodokslar 2 milletvekili çıkaracaklardı. Seçilen milletvekillerinin cemaat ve kazalara göre dağılımı ise şöyleydi: Antakya 14 Türk, 7 Alevi, 2 Ermeni, 2 Arap, 1 Rum-Ortodoks; İskenderun 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum-Ortodoks; Kırıkhan 5 Türk, 2 Ermeni.

Sancak'ın Hatay adıyla bağımsız devlet oluşu ve ardından Türkiye'ye katılması olumlu olumsuz bir takım tepkilere sebebiyet vermiştir.

Başta Suriye, bu katılımı kabul etmeyeceğini, Hatay'ın kendi toprakları olduğunu belirtmiş ve hem Fransız hükümetine hem de Milletler Cemiyeti'ne birer telgrafı ile katılım kararını protesto etmişlerdir. Bu arada bölgede yaşayan Ermeniler de gelişmeyi çok olumsuz bir şekilde karşılamışlar ve bu anlamda Hatay'da kalan Arapları kışkırtmışlar ayrıca Fransa'yı da protesto etmişlerdir.

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'ya yönelik politikasını ele alırken, 1945 sonrasında uluslar arası sisteme egemen olan Soğuk Savaş ve self-determinasyon hakkına dayanarak sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları olguları etkili olacaktır. Nitekim 1947'de Batılı devletlerin Soğuk Savaş'ın başladığını açıkça ilân etmeleri ve ilişkilerini yeni uluslar arası sisteme göre oluşturmaları, SSCB'den tehdit algılayan aynı zamanda savaşın kendi ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini de silmeye çalışan Türkiye, dış politikasını bu yeni duruma uygun oluşturacaktır. Buna göre Türkiye, NATO çerçevesinde stratejik önemine vurgu yapan ve Batı'nın güvenliği için Türkiye'nin güvenliğinin vazgeçilmez olduğunu ifade edip öne çıkararak bir dış politika geliştirecektir.

Bu çerçevede Türkiye "Batı'nın sözcüsü" olarak Ortadoğu devletleriyle ilişki kurarken, savaş sonrası sömürgelerin self determinasyon hakkına dayanarak bağımsızlıklarını ilân etmelerini ve bunların üçüncü bir kutup oluşturma çabalarını göz ardı edecektir. Bu da bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap devletlerinde olumsuz karşılanıp Türkiye'nin "emperyalizmin sözcüsü" olarak algılanmasına yol açacaktır.

Bu durumda Hatay Meselesi yüzünden zaten gergin olan Suriye ile olan ilişkiler özetle şöyle gelişmiştir. Suriye'ye bağımsızlık vereceklerini vaat ettikleri 1936 Anlaşmasını onaylamayan Fransızlar, 1943'te Suriye'den çekilmek ve 5 Temmuz 1944'te de bu ülkenin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldıklarında Suriye, Fransa'nın kendi adına yaptığı uluslar arası antlaşmalara saygılı olmak kararında olduğunu bildirirse de 1946'da, Fransa'nın bölgeyi tamamen terk etmesinden sonra tutumunu değiştirmiş ve Türkiye'nin Hatay üzerindeki egemenliğinin hukuk dışı olduğunu söylemeye başlamıştır.

Bu gelişme üzerine Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını tanımayı askıya almış, tanımayı geciktirmiştir. Bunun üzerine Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa araya girmiş, iki devlet arasında Türkiye "Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını Suriye'nin tanımamasında ısrar etmeme, Suriye de bu sorunu resmen ileri sürmeme" esasını üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu gelişmeden sonra Türkiye, 6 Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ancak bu uzlaşma fazla uzun sürmemiş, 1950'de Albay Çiçekli döneminde Hatay Meselesi tekrar canlandırılmış ve iki ülke ilişkileri yeniden bozulmuştur.

1956- 1960 arası Ortadoğu birbiri ardına yaşanan bunalımlara sahne olmuştur. Bölge bu dönemde Soğuk Savaş'ın uygulama alanı hâline geldi ki, Türkiye de politikasını bu duruma uygun olarak geliştirdi. Türkiye'nin politikası NATO'ya kabul edildikleri taktirde Ortadoğu'yu savunma rolünü üstlenme, bu şekilde Batı savunma yapısında tam anlamıyla yer alma ve bir NATO üyesi olarak ekonomik ve askerî yardım alma şeklinde özetlenebilir. 1955'te "ortak güvenlik ve savunma" amacıyla Türkiye ile Irak arasında *Bağdat Paktı* kurulmuştur. Bu Pakta sırasıyla İngiltere (Nisan 1955), Pakistan (Eylül 1955) ve İran (Ekim 1955) da katılmıştır. 1956'daki Süveyş Bunalımı ise bölgede SSCB'nin etkinliğini arttırmış, nitekim 6 Ağustos 1957'de SSCB ile Suriye arasında ekonomik ve teknik yardım antlaşması imzalanmıştır. Bu durumu Türkiye tehdit olarak algılamış ve kabul etmiş, ilişkiler gerginleş ve hatta Türkiye, Suriye sınırına asker yığmıştır.

Bu sırada 1 Şubat 1958'de Suriye ile Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bunu Türkiye, Birliğin, esasen Suriye'nin SSCB'ye bağlanmasından daha olumlu karşılamış, daha az zararlı bulduğu için de Birliği resmen tanımıştır.

Soğuk Savaş dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerini Hatay Meselesinin yanı sıra Su ve Güvenlik konuları da doğrudan etkileyecektir. Nitekim 1960'lı yıllarda Türkiye ile Suriye arasında Su Meselesi ortaya çıkmıştır. Yani iki ülkenin de Fırat-Dicle havzası sularını kullanmaya başlaması ile su meselesi dış ilişkilerde bir gündem maddesi hâline gelmiş, bu dönemde aynı anda iki ülke sulama ve enerji odaklı projelere başlamıştır. Havzada memba ülke olan Türkiye'nin su kaynaklarından faydalanma projelerine ağırlık vermesi hem Suriye'de hem de Arap dünyasında egemenlik ve

çıkarlara ilişkin kaygıların ortaya çıkmasına sebep oldu. Özellikle, Fırat nehri üzerinde yer alan Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının inşa sürecinde ilişkiler daha gergin bir hâl almıştır.

Diğer taraftan Hafız Esad'ın 23 Kasım 1970'te gerçekleştirdiği darbeyle yönetimi ele alması ve Sovyetler Birliği'yle sıkı bir dostluk ilişkisi içine girmesi de -bu durum Sovyetlerden dağılmasına kadar sürecek-, Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör olacaktır.

Bu dönemde Türkiye ile olan ilişkileri gergin olan Suriye, Türkiye'ye karşı terör kozunu oynamaya başlayacak ve bu doğrultuda PKK, Asala ve Dev-Sol gibi örgütlere sığınma sağlayacak, dolayısıyla bu örgütlere destek verecektir. 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs davasına destek vermeyeceklerdir.

1980'li yıllarda Suriye tarafından verilen bu desteğin boyutu daha da artacaktır. Ayrıca, 1983 yılında GAP'a başlayan Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri daha da gergin bir boyuta ulaşacaktır. Bu ortamda Arap protestoları karşısında Uluslararası finans kuruluşları Türkiye'ye kredi vermemiş, Türkiye bu projeyi kendi öz kaynaklarıyla ile finanse etmiştir.

1987 yılında Suriye'ye başbakanlık seviyesinde ziyarette bulunan Türkiye, bu ziyaret süresince Suriye'den PKK'ya desteğini çekmesi hususunda talebini dile getirecektir. Suriye ise Türkiye'den Fırat nehri sularının paylaşımına ilişkin bir anlaşma imzalanmasını talep edecektir. Bu durum karşısında Türkiye'nin hazırladığı Türkiye-Suriye sınırından aylık ortalama olarak saniyede 500 m³ su vereceğini taahhüt eden bir protokol iki ülke tarafından imzalanacaktır. Ayrıca bu protokolle birlikte iki ülke kendi toprakları içerisinde Suriye veya Türkiye karşıtı hareketleri desteklemeyeceğini içeren bir güvenlik protokolüne de imza atmışlardır. Bu protokole rağmen, Suriye'nin terör örgütüne desteği son bulmamış, PKK'nın Suriye üzerinden saldırıları devam etmiştir.

Suriye-Türkiye ilişkileri 1980'ler ve 1990'larda meydana gelen hem küresel hem de bölgesel sistemin değişiminden etkilenen olacaktır. Özellikle 1990'larda Suriye'nin tarafı olduğu SSCB'nin dağılması ve artık Ortadoğu politikasında yer almayacak olması sonucunda Suriye kendini avantajlı olmayan bir konumda bulacaktır.

Bu durumda Türkiye 1990'ların ortasında PKK faaliyetlerinin artmasıyla su ve güvenlik konularını birbirinden ayırarak, Suriye'ye karşı PKK ile ilgili sert bir tutum takınmıştır. Nitekim 1996 yılında Türkiye, Suriye'ye PKK'ya desteğiyle ilgili tezkere gönderip, devamında iki taraflı sorun için diplomatik çözüm geliştirmeye çalıştıysa da bu girişim olumlu bir sonuç getirmemiştir. Bunun üzerine Türkiye konuyu daha kararlı bir şekilde ele alacak ve 16 Eylül 1998 günü Orgeneral Atilla Ateş, Hatay'ın Reyhanlı ilçesindeki askerî birliği ziyaretinde "*Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına buluşturdular. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı.*" şeklinde sert bir açıklamada bulunacak, ardından TBMM'nin yeni çalışma dönemini açış konuşmasında Süleyman Demirel de bu konuya kararlılıkla değinecektir.

Bu gelişmenin sonucunda şimdiye kadar Türkiye'nin talep ve uyarılarını dikkate almayan Suriye, Türkiye'nin tavrının ciddiyetini anlamış ve Türkiye ile 20 Ekim 1998 tarihinde *Adana Mutabakatı*'nı imzalamıştır. Bu mutabakat ile ikili ilişkiler özellikle güvenlik alanında ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Nitekim Suriye, PKK kamplarını kapatmış ve lojistik desteğine son vermiştir.

Bu tarihten 2000 yılına kadar iki ülke ilişkilerinde güven inşa etme çalışmaları devam etmiştir. Bu çerçevede 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 13 Haziran 2000 tarihinde Hafız Esad'ın cenazesine katılmış, ardından 2000 yılında Suriye Başbakan Yardımcısı Abdülhalim Haddam Ankara'ya resmî ziyaret yapmış ve ilişkiler olumlu bir gelişme süreci içine girmiştir.

Bu girişimlerin yanı sıra 2002 yılı sonrası, yeni hükümetin iktidarında, Türk dış politikasının değişmesi ve Ortadoğu'ya yönelmesi, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve bunun Suriye üzerinde hissedilen etkisi, Suriye'nin güvenlik kaygıları, izole edilmişlik hissi ve Irak'ın parçalanma ihtimalinin iki ülke üzerinde yarattığı ortak güvenlik endişesi Türkiye ve Suriye'yi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu ortamda 22 Aralık 2004 tarihinde Türkiye ve Suriye arasında ilk Serbest Ticaret Antlaşmasını imzalanmış, bu antlaşma ile iki ülkenin sınırları tanımlanmıştır. Bu antlaşma ile ayrıca Suriye, Hatay'ın Türkiye sınırları içerisinde yer aldığını kabul etmiştir.

Bundan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri 2003 yılında yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretler, arkasından Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2004 yılında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretle önemli bir ivme kazanmıştır. Bu ziyaret 1946 yılından bu yana bağımsız Suriye tarihinde ilk defa Suriyeli bir devlet başkanının Türkiye'yi ziyareti olmuştur. Bu ziyaret, iki ülke ilişkileri açısından olduğu kadar, bölgesel dengeler açısından da yepyeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmış, 22 Aralık 2004 tarihinde de Başbakan Recep T. Erdoğan Suriye ziyaretinde bulunmuştur. Bu gelişmeler Türkiye ve Suriye'nin birbirine çok yakınlaşmasını sağlamış ve 16 Eylül 2009 tarihinden itibaren *Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi* (YDSK) çerçevesinde toplantılar yapılmasına karar verilmiştir. 22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam'da düzenlenen Türkiye-Suriye YDSK Birinci Başbakanlar Toplantısı'nda yaklaşık 50 adet Mutabakat Zabıtları ve Anlaşma imzalanmıştır. Ancak son dönemlerde *Arap Baharı* olarak ifade edilen gelişmeler sonucu Arap ülkelerinde ortaya çıkan rejim değişiklikleri Suriye'yi de etkilemiş, bu ortamda Türkiye-Suriye ilişkileri yeniden bozularak gergin bir ortama girmiş bulunmaktadır.

Seçilmiş Kaynakça

- ADAMOF, E. E. Cihan Harbi Esnasında Avrupa Hükümetleri ve Türkiye, Anadolu'nun Taksimi, Çev. Hüseyin RAHMİ, İstanbul, 1926.
- AKŞİN, Abdülhat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, C. 2, İstanbul 1966.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara, 1987,
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C. 2, Ankara, 1981.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. 4, Der. Nimet ARSAN, Ankara, 1964.
- ATAY, Falih Rıfki, Çankaya (1881-1938), İstanbul, 1969.
- AYHAN, Veysel, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi". Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 11 (Kasım), 2009.
- BIYIKOĞLU, Tevfik, Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C. 1, Ankara, 1962.
- BRÉMOND, E, La Cilicie en 1919-1920, Paris, 1921.
- CANATAN, Evren, "Türkiye-Suriye Arasında Asi Nehri Uyuşmazlığı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- DAĞISTAN, Adil - SOFUOĞLU, Adnan, "Arşiv Belgeleri Işığında Sancak'ın (Hatay) Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61, Ankara, 2005.
- DAĞISTAN, Adil - SOFUOĞLU, Adnan, İşgalden Katılıma Hatay, Ankara, 2008.
- EVANS, Laurence, Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924, Çev. Tevfik ALANAY, İstanbul, 1972.
- GÖNLÜBOL, Mehmet - SAR, Cem, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), C. 1, Ankara, 1982.
- GÖZTEPE, Tanık Mümtaz, Hatay Albümü, İstanbul, 1942.
- JAESCHKE, Gotthard, "İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur", Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si, Ankara, 1938.
- KARA, Hüseyin, Hatay Sorununda Türk Basını 1936-1939, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C. IV, Ankara, 1983.
- KOLUMAN, Aziz - ORHON, Oytun, "Suriye-Türkiye İlişkileri", Stratejik Analiz, ASAM, Aralık, 2003.
- KÖNİ, Hasan, "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", Atatürk Yolu, Sayı: 4, Kasım 1989,
- LARRABEE, F.Stephen, "Turkey Rediscovered the Middle East", Foreign Affairs, July/August, 2007,
- MASSIGLI, René, La Turquie Devant La Guerre, Paris, 1964.
- MELEK, Abdurrahman, Hatay Nasıl Kurtuldu, Ankara, 1986.
- OLSON, Robert, "Turkey-Syria Relations Since The Gulf War: Kurds and Water", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Vol. XIX, No. 1 (Fall) 1995.
- ORAN, Baskın (Ed.) Dış Politika, Cilt 1: 1919-1980, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- ÖZTÜRK, İbrahim Sadi, Sevr Antlaşması Tam Metin, Ankara, 2007.

- PARMAKSIZOĞLU, İsmet (Haz.), Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Ankara, 1981.
- PINON, René, "Chronique de la Quinzaine", Revue des Deux Mondes, Paris, 1938.
- Resmi Gazete, 11 Temmuz 1939.
- SARAÇ, Serdar Yılmaz; Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.
- SARAL, Ahmet Hulki, Türk İstiklal Harbi, C. 4, Güney Cephesi, Ankara, 1966.
- SARINAY, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XII, Sayı 34, Mart 1996.
- SARINAY, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938-1939)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, [Cilt XII, Sayı 35, Temmuz 1996](#).
- SELÇUK, Hamdi, Bütün Yönleriyle Hatay'ın O günleri, İstanbul, 1972.
- SEYFELİ, Erol, Milli Mücadele'de Hatay, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1987.
- SOYAK, Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, C. 2, İstanbul, 1973.
- SOYSAL, İsmail, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", Belleten, Cilt XLIX, Sayı: 193, Nisan 1985.
- SOYSAL, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C. I (1920-1945) Ankara, 1983.
- SÖKMEN, Tayfur, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, Ankara, 1978.
- TEKİN, Mehmet; Tarihte Hatay ve Hatay Devleti, Antakya, 1986.
- Türkiye Dış Politikası'nda 50. Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939), Ankara 1974.
- TÜRKMEN, A. Faik, Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi, C. 4, İstanbul, 1937.
- TÜZÜN, Süleyman; İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.
- UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih, İstanbul, 1985.
- YERASİMOS, Stefanos, Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, Çev. Şirin TEKELİ, İstanbul, 1994.
- YORULMAZ, Şerife, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", Atatürk Yolu, Cilt 6, Sayı: 22, Kasım 1998.

*Adnan Sofuoğlu, Prof.Dr., Hacettepe Ü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi E Müdürü (Ankara)

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2012, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.